

บทที่ ๖

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเอง ตามแนวคิดของชาวโศก

สรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา มนุษย์และสังคมก็เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นกัน แต่มนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถกำหนดทิศทางความเปลี่ยนแปลงได้ มิให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปโดยไร้ทิศทางตามยถากรรม การจัดการศึกษาเป็นการเพิ่มคุณสมบัตินั้นให้แก่มนุษย์ โดยการเพิ่มข้อมูลอันจะเป็นประโยชน์ประกอบการตัดสินใจเลือกทิศทางที่เหมาะสม รวมทั้งเป็นการฝึกการเรียนรู้ที่จะจัดการกับข้อมูลอย่างเหมาะสมหรือมีวิธีคิดนั่นเอง (information-based decision) แม้กระนั้นก็ยังยากที่มนุษย์จะยอมรับความเปลี่ยนแปลงหรือกล้าที่จะเป็นผู้ริเริ่มความเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศกมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผนตามแนวคิดของ Lippitt, Watson และ Westley ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงตนเอง การสร้างความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง และการปฏิบัติงานเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง ยิ่งกว่านั้นยังมีการขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลง และการสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่องระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับผู้เรียน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนแพร่ขยายการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้นอกจากการศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงตนเองแล้ว ความเปลี่ยนแปลงของบุคคลยังมีผลต่อการจัดการศึกษาและมีผลต่อระบบสังคมของชุมชนด้วย ในขณะเดียวกันระบบสังคมก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบุคคล สังคมที่มีการจำกัดการเลื่อนชั้นทางสังคม มีค่านิยมในเรื่องชนชั้นวรรณะ กลุ่มย่อยในสังคมไม่มีโอกาสแสดงบทบาทหรือความคิดเห็น ผู้คนย่อมจะขาดแรงกระตุ้นที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง

ในหนังสือ การเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผน (The Dynamics of Planned Change) ก็ได้กล่าวถึงอิทธิพลของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของบุคคล และกล่าวถึงบทบาทของการศึกษาที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนด้วย ความสามารถในการจัดการศึกษาของชุมชนก็เป็นอีกแรงเสริมหนึ่งที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ขณะเดียวกันความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบุคคลและชุมชน อีกทั้งส่งผลต่อการจัดการศึกษาของชุมชนด้วย

กล่าวโดยสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงของบุคคล ระบบสังคมของชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน และการจัดการศึกษาของชุมชน ต่างเป็นตัวแปรส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน (ดูแผนภูมิที่ ๑ หน้า ๔๕) ในการทำความเข้าใจรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชาวโศกจึงต้องตระหนักถึงตัวแปรอีก ๓ ตัวแปรดังกล่าวด้วย

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศกประกอบด้วย ๘ องค์ประกอบ คือ

๑. แนวคิดหลักการ (Concept)
๒. เป้าหมาย (Goal)
๓. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)
๔. กลุ่มเป้าหมาย (Client System)
๕. สารการเรียนรู้ (Content)
๖. บริบทการเรียนรู้ (Context)
๗. การตรวจสอบผล (Assessment)
๘. การติดตามและพัฒนาต่อเนื่อง (Continuance)

๑. แนวคิดหลักการ*

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกเป็นการจัดการศึกษานูญนิยม กล่าวคือ

๑.๑ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงปฏิบัติหน้าที่โดยไม่รับค่าตอบแทน ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและสวัสดิการต่าง ๆ ได้รับการดูแลจากชุมชน ด้วยเหตุนี้ผู้นำความเปลี่ยนแปลงจึงมีสถานภาพเป็นปุชณียบุคคล เป็น “ผู้ให้” วิชาความรู้และแนะนำแนวการดำเนินชีวิตที่ถูกที่ควร (ธรรมะ) โดยตนเองเป็นผู้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างให้ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายเห็นว่าสิ่งที่ได้รับคำแนะนำนั้นเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริง อันจะมีผลสูงต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียน อีกประการหนึ่ง ขณะปฏิบัติหน้าที่ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองไปพร้อมกันด้วย

๑.๒ ผู้เรียนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษา เนื่องจากการศึกษาเล่าเรียนเป็นการพัฒนาบุคคลเพื่อลดละกิเลสพร้อมกับการสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นต้นว่าสร้างงานเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ชุมชนจึงเป็นผู้ลงทุนทางการศึกษาทั้งหมด

* ในการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกนี้ ผู้วิจัยได้ร่างรูปแบบเสนอผู้เชี่ยวชาญตามรายนามที่ปรากฏในภาคผนวก และได้แก้ไขตามคำแนะนำผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ การปรับภาษาโดยใช้ศัพท์การศึกษา การปรับรายละเอียดบางประการที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนชาวอโศกให้เหมาะแก่ชุมชนทั่วไป และการปรับรูปแบบให้มีความชัดเจนและสะดวกต่อการนำไปปฏิบัติโดยเพิ่มรายละเอียดในสารการเรียนรู้

๑.๓ กระบวนการศึกษาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน กล่าวคือ ใช้หลักสัจมา อาริยมรรค ๘ ในพุทธศาสนาเป็นสาระแกนหลัก ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เป็นต้นว่า สถานประกอบการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ และตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

๑.๔ กิจกรรมการศึกษาเป็นการเรียนรู้ขณะทำงานทั้งด้วยตนเองและด้วยการสอนงานของผู้มีประสบการณ์ในงานนั้น อีกทั้งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมีความมุ่งหมายที่จะจัดการศึกษาแบบบูรณาการ โดยครอบครัวและชุมชน และนำหลักธรรมในพุทธศาสนามาอธิบายและปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม การปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการ อันจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งในตัวผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งล้วนผ่านการศึกษาอบรมในระบบการศึกษาตามแบบแผนของรัฐ จำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงตนเองพร้อมกับกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง กล่าวคือมีอิสระในทางความคิดและการตัดสินใจ สามารถดำรงชีวิตอย่างมีประโยชน์สูง กล่าวคือสร้างสรรค์คุณค่าประโยชน์แก่สังคมได้เต็มกำลัง และประหยัดสุด กล่าวคืออาศัยทรัพยากรเพียงเล็กน้อยเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต เพื่อรบกวนธรรมชาติให้น้อยที่สุด อีกทั้งสามารถร่วมกับผู้อื่นแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองและชุมชน โดยมีการพึ่งพาอาศัยกันตามหลักสาราณียธรรม ๖ ได้แก่ เมตตากายกรรม (การปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา) เมตตาวจีกรรม (การกล่าวถ้อยคำแก่กันด้วยเมตตา) เมตตามโนกรรม (การระลึกลึกลงด้วยเมตตา) สาราณ โภคี (การบริโภคน้ำใช้สอยร่วมกันเป็นส่วนกลาง) สีสสามัญญตา (การมีความประพฤติสอดคล้องเสมอสมานกัน) ทิฏฐิสามัญญตา (การมีความเห็นสอดคล้องเสมอสมานกัน) เพื่อให้เกิดคุณธรรม ๗ ประการในสังคม คือ สาราณียะ (ความระลึกลึกลง) ปิยกรณะ (ความรักกัน) ครุกรณะ (ความเคารพกัน) สังคหะ (ความเกื้อกูลช่วยเหลือกัน) อวิวาทะ (ความไม่วิวาทกัน) สามัคคิยะ (ความพร้อมเพรียงกัน) และเอภีภาวะ (ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน)

กระบวนการศึกษาดังรูปแบบนี้จึงสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน และใช้การดำเนินชีวิตปกติประจำวันและการปฏิบัติงานในชุมชนนั่นเองเป็นกิจกรรมการศึกษา

๒. เป้าหมาย

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกมีเป้าหมายให้ผู้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องใน ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม การปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการ

๒.๑ พฤติกรรม ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายสามารถพัฒนาพฤติกรรมของตนให้เป็นไปตามคำสอนในพุทธศาสนา ได้แก่ การละเว้นจากอบายมุข การมีศีล ๕ ศีล ๘ และศีลสูงขึ้นไปตามกำลังของแต่ละคน เพื่อควบคุมการดำเนินชีวิตให้พ้นจากสิ่งที่เป็นโทษหรือสิ่งที่จะก่อให้เกิดปัญหาต่อตนเอง อีกทั้งยังเอื้อต่อการดำรงชีวิตแบบพอเพียง (Self-Sufficiency) ด้วยการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) นอกจากนี้ การจัดการศึกษารูปแบบนี้ยังมีเป้าหมายในการพัฒนาคุณลักษณะอีก ๘ ประการขึ้นในตัวผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

๒.๑.๑ สุภระ หมายถึง ความเป็นผู้เรียบง่าย ใช้ชีวิตเรียบง่าย ผู้ที่ปฏิบัติตามศีล ๕ ศีล ๘ และศีลสูงขึ้นไป ละเว้นอบายมุขและสิ่งฟุ่มเฟือยไปตามลำดับ ยังมีศีลสูง ก็ยังมีชีวิตเรียบง่าย

๒.๑.๒ สุโปสะ หมายถึง ความเป็นผู้บำรุงง่าย สอนง่าย พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเอง บุคคลที่มีคุณลักษณะข้อนี้จะสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ง่าย

๒.๑.๓ อับปิจจะ หมายถึง ความเป็นผู้มักน้อย กล้าจน ดำรงชีวิตโดยใช้ทรัพยากรเพียงเท่าที่จำเป็น คุณลักษณะข้อนี้นอกจากจะเอื้อต่อการพึ่งตนเองแล้ว ยังช่วยให้มีส่วนเหลือเกื้อกูลผู้อื่นมากขึ้นด้วย

๒.๑.๔ ตันตุฎฐะ หมายถึง ความเป็นผู้ยินดีพอใจในสิ่งที่ได้ที่เป็นอยู่ คุณลักษณะนี้ต้องประกอบด้วยความเป็นผู้มักน้อย กล้าจนด้วย จึงจะไม่ทำให้กลายเป็นคนเห็นแก่ตัว หากสิ่งที่ได้ที่เป็นอยู่มากเกินความจำเป็น ก็สามารถเสียสละได้

๒.๑.๕ สัลলেখะ หมายถึง ความเป็นผู้มีการซักถามตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ มีการตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองและบอกข้อบกพร่องซึ่งกัน คุณลักษณะข้อนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการที่บุคคลจะเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างต่อเนื่อง

๒.๑.๖ รุตะ หมายถึง ความเป็นผู้จริงจังในการปฏิบัติลดละสิ่งที่เป็นโทษและสิ่งที่น่าความเศร้าหมองมาสู่ชีวิต (กิเลส) คุณลักษณะข้อนี้เสริมกับความเป็นผู้ซักถามตนเอง จะทำให้เกิดผลเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน

๒.๑.๗ ปาสาทิกะ หมายถึง ความเป็นผู้นำเลื่อมใส ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิบัติซักถามกิเลสอย่างจริงจัง

๒.๑.๘ อปิจจะ หมายถึง ความเป็นผู้ไม่สะสมกอบโกย ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับความเป็นผู้มักน้อยและยินดีพอใจในสิ่งที่ได้ที่เป็นอยู่ คุณลักษณะเหล่านี้ประกอบด้วย ความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบงานอาชีพ จะทำให้มีส่วนเหลือเกื้อกูลผู้อื่น

๒.๑.๙ วิริยรัมภะ หมายถึง ความเป็นผู้อดสาหะพากเพียร ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ทำให้ผู้มักน้อยสันโดษต้องประกอบการทำงานอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม โดยเต็มความสามารถ หากปราศจากความเพียร ความมักน้อยสันโดษก็จะไร้คุณค่าไปทันที ดังนั้นการเป็นผู้มีพฤติกรรมดีตามเป้าหมายของรูปแบบการจัดการศึกษานี้ จึงต้องมีความเพียรประกอบด้วย

๒.๒ การปฏิบัติงาน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายมีความสามารถในการทำงาน และมีใจรักงาน โดยละเว้นงานที่เป็นอกุศลหรือ “มิจฉาอาชีวะ” ๕ ระดับ ได้แก่ การโกง การหลอกลวง การใช้เล่ห์เหลี่ยม การมอบคนในทางผิด และการทำงานແก่กลาภ การมอบคนในทางผิด หมายความว่า ตนเองไม่ได้กระทำผิดแล้ว แต่ยังคงทำงานเกี่ยวข้องกับผู้ที่กระทำความผิด ส่วนการทำงานແก่กลาภ หมายความว่า การทำงานโดยรับค่าตอบแทน การละเว้นจากมิจฉาอาชีวะถึงขั้นไม่ทำงานเกี่ยวข้องกับผู้ที่กระทำความผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม และถึงขั้นทำงานโดยไม่รับค่าตอบแทนนั้น แม้จะเป็นเรื่องยาก แต่ก็เป็นไปได้ในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการช่วยงานตามวัดวาอารามทั่วไป หรือการช่วยงานส่วนรวมในชุมชนที่เรียกว่า “การลงแขก” ซึ่งกำลังลดน้อยลงทุกขณะ การจัดการศึกษารูปแบบนี้จะช่วยฟื้นฟูสิ่งเหล่านี้ ขึ้นอีกในสังคมไทย

การทำงานเพื่อส่วนรวมโดยไม่รับค่าตอบแทนนี้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ชุมชนจะสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองได้โดยอิสระจากอำนาจภายนอก อย่างไรก็ตาม ชุมชนจำเป็นต้องเปิดรับความก้าวหน้าทางวิชาการเพื่อที่จะสามารถเลือกรับและนำความรู้ที่เหมาะสมมาใช้ในชุมชน

๒.๓ ความรู้ทางวิชาการ หมายถึง ความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาตนเองและการประกอบอาชีพ ได้แก่

- ๒.๓.๑ การรักษาสุขภาพส่วนบุคคลและสาธารณะ
- ๒.๓.๒ วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม
- ๒.๓.๓ กสิกรรมไร้สารพิษ
- ๒.๓.๔ วิทยาศาสตร์อาหาร
- ๒.๓.๕ วิทยาศาสตร์อุตสาหกรรมและการพิมพ์
- ๒.๓.๖ เทคโนโลยีการสื่อสาร
- ๒.๓.๗ เทคโนโลยีการศึกษา
- ๒.๓.๘ การเงินและการบัญชี
- ๒.๓.๙ วิทยาศาสตร์สังคม

๓. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง

เนื่องจากการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศก มีเป้าหมายที่ศีลหรือพฤติกรรม ความสามารถในการงานอาชีพ และความรู้ทางวิชาการที่จำเป็น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงต้องมีคุณลักษณะ ๓ ด้านนั้นอยู่ก่อนเป็นเบื้องต้นและพร้อมที่จะพัฒนาต่อไปพร้อมกับกลุ่มเป้าหมาย แนวปฏิบัติของผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

๓.๑ ปฏิบัติสอดคล้องกับคำสอนของตนเอง มีพฤติกรรมชีวิตเป็นรูปธรรมชัดเจน มีแบบอย่างทั้งที่เป็นพฤติกรรมของคนและกิจกรรมของกลุ่ม (significant symbol) เพื่อเป็นตัวอย่างอันจะก่อให้เกิดความศรัทธายอมรับและการปฏิบัติตาม

๓.๒ ปฏิบัติจริงอย่างเข้มข้นทั้งในด้านพฤติกรรม การปฏิบัติงาน และการแสวงหาความรู้ แล้วอธิบายได้ชัดเจน แก้อ้อสงสัยได้ ทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความศรัทธาและได้รับประโยชน์จากผู้นำการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด

๓.๓ มีกิจกรรมให้กลุ่มเป้าหมายได้ลงมือปฏิบัติ เช่น การศึกษาอารมณ์และพฤติกรรมตนเอง งานพัฒนาชุมชน และฝึกงานอาชีพต่าง ๆ ที่มีในชุมชน

๔. กลุ่มเป้าหมาย

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนรูปแบบนี้จะประสบผลตามเป้าหมายมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญที่สุดคือกลุ่มเป้าหมาย หากกลุ่มเป้าหมายมีความต้องการ ๓ ประการซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้การจัดการศึกษามีพลังและมีทิศทางแน่นอนชัดเจน ก็จะมีคามมุ่งมั่นและให้ความร่วมมือในกิจกรรมการศึกษาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ความต้องการ ๓ ประการนั้น ได้แก่

๔.๑ ความต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง ทั้งพฤติกรรมของตนเอง ศักยภาพในการทำงาน และวิชาความรู้ การเปลี่ยนแปลงตนเองจะก่อให้เกิดผลต่อเนื่องทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงด้วย

๔.๒ ความต้องการให้สังคมเปลี่ยนแปลง เป็นความเปลี่ยนแปลงที่กว้างจากตนเองออกไป เพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคม แม้ว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนรูปแบบนี้จะให้ความสำคัญน้อยมากต่อกิจกรรมการศึกษาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคม แต่การที่กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการให้สังคมเปลี่ยนแปลง ก็เป็นแรงผลักดันให้กลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนแปลงตนเองได้เช่นกัน เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของปัจเจกบุคคลหลาย ๆ คนจะทำให้เกิดพลังงานสร้างสรรค์ที่สามารถทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย และการรวมกลุ่มของปัจเจกบุคคลทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกระบวนการกลุ่ม พลังของกลุ่มจะสนับสนุนให้ปัจเจกบุคคลเปลี่ยนแปลงตนเองได้ง่ายและยั่งยืนขึ้นด้วย

๔.๓ ความต้องการที่จะใช้กระบวนการกลุ่มช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการรวมกลุ่มทำให้เกิดพลัง ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ชัดเจนซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเป็นกำลังใจให้กัน กระบวนการกลุ่มจะช่วยทั้งในด้านการขยายกรอบวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล ขณะเดียวกันก็สามารถมองรายละเอียดได้ลึกซึ้งขึ้นด้วย

๕. สารการเรียนรู้*

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศกเป็นการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ โดยครอบครัวและชุมชนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต โดยการเพิ่มสารการเรียนรู้เข้าไปในวิถีชีวิตปกติประจำวันของกลุ่มเป้าหมาย และจัดกระบวนการศึกษาให้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน กล่าวคือ ใช้หลักสัมมาอารยมรรค ๘ ในพุทธศาสนาเป็นสาระแกน ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นต้นว่า สถานประกอบการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ และใช้การเรียนรู้ขณะทำงานทั้งที่เกิดขึ้นด้วยตนเองและด้วยการสอนงานของผู้มีประสบการณ์ในงานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการศึกษา สารการเรียนรู้ที่บูรณาการในชีวิตประจำวันของกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ

๕.๑ พุทธิกรรม

๕.๑.๑ สารที่ ๑ การดำเนินชีวิต

มุ่งเน้นให้ฝึกฝนเรียนรู้การดำเนินชีวิตที่เป็นสุขทั้งในด้านกาย จิต สังคม และปัญญา เพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเริ่มต้นจากการละเว้นสิ่งที่เป็นโทษแก่ร่างกายและชีวิต ๖ อย่าง ได้แก่ การเสพสุราและของมีนเมา การเที่ยวกลางคืน การเที่ยวดูการละเล่น การพนัน การคบคนชั่ว และความเกียจคร้าน**

เมื่อละเว้นอบายมุข ๖ แล้ว จึงพัฒนาวิถีชีวิตให้ปลอดจากอกุศล ๕ อย่าง ได้แก่ การเบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา หรือใจ การนำสิ่งของของผู้อื่นไปโดยเจ้าของไม่ได้ให้ การประพฤติดินสิ่งหรือบุคคลอันเป็นที่รัก การกล่าววาจาอันเป็นเท็จ และการเสพสิ่งมีนเมา

การพัฒนาตนเองต่อการดำเนินชีวิตตามศีล ๕ คือ การปฏิบัติศีล ๘ ละเว้นจากการกระทำ ๘ อย่าง ได้แก่ การเบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา หรือใจ การนำสิ่งของของผู้อื่นไปโดยเจ้าของไม่ได้ให้ การประพฤติดพรหมจรรย์ การกล่าววาจาอันเป็นเท็จ การเสพสิ่งมีนเมา

* ผู้วิจัยเขียนสารการเรียนรู้ขึ้น โดยแยกประเด็นและแจกแจงรายละเอียดจาก ๓ สารการเรียนรู้ของสัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวิต ได้แก่ การศึกษาสัมมาอารยมรรค การแก้กุลสังคัม และการพัฒนาองค์ความรู้ ประกอบกับข้อมูลจากการศึกษาสภาพสังคัมและการจัดการศึกษาของชาวโศก

** ในการศึกษาสภาพสังคัมและการจัดการศึกษาของชาวโศก ไม่มีการกล่าวถึงอบายมุข ๖ เนื่องจากสังคัมชาวโศกไม่มีอบายมุขอยู่แล้ว และการรับบุคคลเข้าศึกษาก็มีข้อกำหนดไว้ก่อนแล้วว่าจะต้องเป็นผู้ละเว้นจากอบายมุข และถือศีล ๘

การบริโภคอาหารนอกเวลาที่กำหนด การเสพรูป เสียง และกลิ่น อันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ และการอยู่อาศัยใช้สอยที่หรูหราฟุ่มเฟือย

นอกจากการละเว้นจากพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว มีพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติ ๘ ประการ (มรรค ๘) ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ (ความเห็นถูกต้อง) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริถูกต้อง) สัมมาวาจา (การกล่าวถ้อยคำถูกต้อง) สัมมากัมมันตะ (การประกอบกรงานถูกต้อง) สัมมาอาชีวะ (การประกอบอาชีพถูกต้อง) สัมมาวายามะ (ความเพียรถูกต้อง) สัมมาสติ (การระลึกทั่วถูกต้อง) และสัมมาสมาธิ (ความมีจิตตั้งมั่นถูกต้อง)

ในข้อสัมมาอาชีวะนั้น หมายถึง การละเว้นจากมิจฉาอาชีวะคือการประกอบอาชีพอันเป็นอกุศล ๕ อย่าง คือ กุหนา (การ โกง) ลปนา (การหลอกลวง) เนमितตกตา (การใช้เล่ห์เหลี่ยม) นิปเปตีกตา (การมอบตนในทางผิด) และลาเภณ ลากัง นิชคิงสันตา (การทำงานแปลกตา) นอกจากนี้ ในการประกอบอาชีพค้าขาย จะละเว้นการค้าขาย ๕ ประเภท คือ สัตตฉวนิชชา (การค้าขายอาวุธ) สัตตฉวนิชชา (การค้าขายสัตว์เป็น) มังสฉวนิชชา (การค้าขายเนื้อสัตว์) มัชชฉวนิชชา (การค้าขายสิ่งที่หอมเหม่าทั้งทางร่างกายและจิตใจ) และวิสฉวนิชชา (การค้าขายสินค้าที่เป็นพิษทั้งแก่ร่างกายและจิตใจ)

๕.๑.๒ สารที่ ๒ ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

มุ่งเน้นการศึกษาภาคทฤษฎีหรือปรัยัติ เพื่อใช้เป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต เนื้อหาที่ศึกษา ได้แก่ อบายมุข ๖ คีล ๕ คีล ๘ คีล ๑๐ จุลคีล มัชฌิมคีล มหาคีล มรรค ๘ มิจฉาอาชีวะ ๕ มิจฉาฉวนิชชา ๕ และวรรณะ ๘ วิธีการศึกษาประกอบด้วยวิธีการฟังธรรม เป็นการศึกษาแบบห้องเรียนรวม และการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองในหลายวิธี เช่น การฟังเทป การอ่านหนังสือ การสนทนาธรรม การทบทวนอาการจิตของตนเอง และการบันทึกการปฏิบัติธรรม เป็นต้น

๕.๒ การปฏิบัติงาน

๕.๒.๑ สารที่ ๑ ตักยภาพในการทำงาน

มุ่งเน้นให้ฝึกหัดพัฒนาตักยภาพการทำงาน ทั้งในด้านคุณธรรม ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร ความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ ความสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น และการฝึกหัดปฏิบัติงานอาชีพที่ชุมชนดำเนินอยู่ เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพพึ่งตนเองได้ เป็นต้นว่า การรักษาสุขภาพส่วนบุคคลและสาธารณะ การจัดการขยะและการรักษาสิ่งแวดล้อม กสิกรรมไร้สารพิษ การผลิตและการแปรรูปอาหารและสมุนไพร งานอุตสาหกรรมและการพิมพ์ การสื่อสาร การศึกษา การเงินและการบัญชี และสวัสดิการสังคม

๕.๒.๒ สารที่ ๒ ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน

มุ่งเน้นการศึกษาภาคทฤษฎีหรือปรัยัติทั้งในด้านคุณธรรมและวิธีการทำงาน ด้านคุณธรรมในการปฏิบัติงาน ได้แก่ อิทธิบาท ๔ (ความยินดีพอใจ ความเพียร ความเอาใจใส่ และปัญญา) สาราณียธรรม ๖ (การปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา การกล่าวถ้อยคำแก่กันด้วยเมตตา การระลึกถึงกันด้วยเมตตา การบริ โภคใช้สอยร่วมกันเป็นส่วนกลาง การมีความประพฤติสอดคล้องเสมอสมานกัน และการมีความเห็นสอดคล้องเสมอสมานกัน) อปริหานิยธรรม ๑ (การประชุมกันสม่ำเสมอ ความพร้อมเพรียงในการประชุม การเคารพในหลักการ การเคารพผู้ใหญ่ การคุ้มครองเด็กและสตรี การเคารพปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ และการคุ้มครองพระอรหันต์) สัมปรีติธรรม ๑ (ความรู้ ๑ ประการ คือ หลักการ ความมุ่งหมาย ฐานะของตน การประมาณ ระยะเวลาที่เหมาะสม สภาพชุมชน และฐานะของบุคคล) และมรรค ๘ (การประกอบสิ่งที่เป็นกุศล ๘ ประการ คือ ความเห็น การคิด การพูด การกระทำ การประกอบอาชีพ ความเพียร การระลึกรู้ตัว และการมีจิตตั้งมั่น) ส่วนในด้านความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำงานนั้น ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสนใจและความถนัดของแต่ละคนในแต่ละประเภทงาน ได้แก่ การรักษาสุขภาพส่วนบุคคลและสาธารณสุข วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม กสิกรรมไร้สารพิษ วิทยาศาสตร์อาหาร วิทยาศาสตร์อุตสาหกรรมและการพิมพ์ เทคโนโลยีการสื่อสาร เทคโนโลยีการศึกษา การเงินและการบัญชี และวิทยาศาสตร์สังคม

๕.๓ ความรู้ทางวิชาการ

๕.๓.๑ สารที่ ๑ ศักยภาพการศึกษา

มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพทางการศึกษาให้สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีวิธีการคิดที่หลากหลาย เช่น การคิดเชิงเหตุผล การคิดเชิงสังเคราะห์ การคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น เนื้อหาสาระการเรียนรู้ครอบคลุมวิธีการเรียนรู้และวิธีคิดจากสื่อการเรียนรู้อันหลากหลาย เป็นต้นว่า สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศนวัสดุ บุคคล การทำงาน สิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ทางสังคม

๕.๓.๒ สารที่ ๒ ความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

มุ่งเน้นการศึกษาภาคทฤษฎีของศาสตร์สาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการงานในชุมชน ได้แก่ การรักษาสุขภาพส่วนบุคคลและสาธารณสุข วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม กสิกรรมไร้สารพิษ วิทยาศาสตร์อาหาร วิทยาศาสตร์อุตสาหกรรมและการพิมพ์ เทคโนโลยีการสื่อสาร เทคโนโลยีการศึกษา การเงินและการบัญชี และวิทยาศาสตร์สังคม เพื่อให้

รู้ทันความเคลื่อนไหวทุกด้านของสังคม (โลกวิทู) และสามารถนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับชุมชนของตน หรือสามารถปรับคนให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

๖. บริบทการเรียนรู้

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกเป็นการจัดการศึกษาแบบบูรณาการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนดังนี้

- ๖.๑ สร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง
- ๖.๒ สร้างความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง
- ๖.๓ ปฏิบัติงานเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง

๖.๑ การสร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง

กลุ่มเป้าหมายอาจจะตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงตนเองอยู่แล้ว แต่สำหรับผู้ที่ไม่ทราบว่าตนควรจะเปลี่ยนแปลง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีวิธีการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายถกคิดหรือทบทวนตนเองถึงความผิดพลาดบกพร่องของตนเองหรือพิจารณาถึงสิ่งที่จะต้องทำแต่ยังไม่ได้ทำ วิธีพื้นฐานที่สุดคือการบอกเล่า โน้มน้าวให้เห็นแนวทางและประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงตนเอง อีกวิธีหนึ่งคือการใช้สื่อแสดงตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงและประโยชน์ที่เกิดขึ้นหรือการเยี่ยมชมบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงตนเอง และตัวอย่างที่ดีที่สุดคือการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้นำการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ในบางกรณีอาจจำเป็นต้องใช้บุคคลที่สามเป็นผู้กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยอาศัยความช่วยเหลือของผู้นำการเปลี่ยนแปลง

เมื่อกกลุ่มเป้าหมายเห็นปัญหาและความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาแล้ว ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังจะต้องมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการยอมรับและให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงตนเอง

๖.๒ การสร้างความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องใช้ “ศิลปะวิทยา” ในการรักษาสัมพันธภาพและโน้มน้าวกลุ่มเป้าหมายให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะเปลี่ยนแปลงตนเองได้ โดยมีแนวปฏิบัติดังนี้

๖.๒.๑ การพูดคุยสนทนาปราศรัยจนกระทั่งสนิทสนมคุ้นเคยมากพอที่จะบอกเล่าปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ได้อย่างเปิดเผย

๖.๒.๒ การใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อความหลากหลายทางความคิด และเพื่อเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของแต่ละคน

๖.๒.๓ การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างซึ่งจะนำไปสู่ความเลื่อมใสศรัทธา อันเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่จะทำให้หนีตปฏิบัติตามต่อไป

๖.๒.๔ การช่วยเหลือเกื้อกูล ให้กำลังใจ และให้โอกาสกลุ่มเป้าหมายได้กระทำตามความคิดเห็นของตนเอง เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเป็นบทเรียนที่ดี

๖.๒.๕ การขัดใจเพื่อขัดเกลากิเลสในครั้งคราวที่สมควร เพื่อให้เกิดการฉุกละจุก

๖.๒.๖ การให้อิสระในการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเพาะบ่มวิธีคิดของแต่ละคน

๖.๒.๗ การรับฟังปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาและช่วยเหลือได้อย่างเหมาะสม

พฤติกรรมเหล่านี้ของผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีและมั่นคง นำไปสู่การเปิดเผยและรับฟังปัญหาร่วมกัน ตลอดจนการยอมรับที่จะต้องเปลี่ยนแปลงตนเอง หลังจากนั้นผู้นำการเปลี่ยนแปลงก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือให้กลุ่มเป้าหมายประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงตนเอง

๖.๓ การปฏิบัติงานเพื่อความเปลี่ยนแปลง

เนื่องจากว่ามนุษย์มีธรรมชาติกลัวความเปลี่ยนแปลง แม้กลุ่มเป้าหมายจะเจตนาเปลี่ยนแปลงตนเองอยู่แล้ว ก็ยังไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายที่จะละทิ้งความเคยชินเดิม ๆ จึงจำเป็นสำหรับผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องอาศัยเทคนิคการปฏิบัติงานเพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนความคุ้นชินจากเดิมมาสู่ความคุ้นเคยกับสิ่งใหม่ เทคนิควิธีของผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

๖.๓.๑ ดำเนินถึงความสมดุลระหว่างคุณภาพและปริมาณ คุณภาพหมายถึงการที่กลุ่มเป้าหมายสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ และปริมาณหมายถึงจำนวนกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายที่มีคุณภาพมากขึ้นจะพัฒนางานที่มีประโยชน์ต่อผู้อื่นมากขึ้นด้วย

๖.๓.๒ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงปรับตนเองให้เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย โดยอาศัยอุปนิสัยธรรม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้สึกที่ดีและยินดีรับฟังข้อเสนอแนะของผู้นำการเปลี่ยนแปลง

๖.๓.๓ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงทำงานเป็นทีม ทุกคนมีสิทธิและหน้าที่รับผิดชอบและร่วมตัดสินใจ

๖.๓.๔ การเรียนรู้เฉพาะบุคคล ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายพบปะและปรึกษาปัญหาเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนตัวได้ง่าย ซึ่งจะเป็นโอกาสสำหรับการแนะนำวิธีที่กลุ่มเป้าหมายแต่ละคนจะปรับตนเอง

๖.๓.๕ การเรียนรู้จากกลุ่ม ทั้งผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายจะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นโอกาสที่จะได้เรียนรู้ร่วมกัน

๖.๓.๖ การเรียนรู้จากปัญหาหรือความทุกข์ เมื่อกลุ่มเป้าหมายต้องเผชิญกับปัญหา ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะใช้กลยุทธ์หลากหลาย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถจัดการกับปัญหาได้พร้อม ๆ กับการพัฒนาจิตวิญญาณ

๖.๓.๗ การใช้สื่อทุกประเภทเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ แลบบันทึกลงเสียง วิดีทัศน์ อินเทอร์เน็ต ภาพยนตร์ และที่สำคัญคือการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง

การปฏิบัติงานของผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งสามารถแจกแจงเป็น ๑ ลักษณะดังกล่าวนี้ เพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองไปในทิศทางที่พึงประสงค์ ซึ่งจะทราบได้ด้วยการตรวจสอบผล

๗. การตรวจสอบผล

เนื่องจากเป้าหมายของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกเป็นการสร้างคุณลักษณะนามธรรมให้เกิดขึ้นในตัวกลุ่มเป้าหมาย นั่นคือ พฤติกรรมการปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการ การตรวจสอบผลจึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนในการตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมาย ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายทุกคนล้วนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบซึ่งกันและกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนา มิใช่มุ่งหมายเพื่อการตัดสิน การตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมายค่านึงถึงปัจจัย ๓ ประการ คือ

๗.๑ การมีส่วนร่วมของผู้นำการเปลี่ยนแปลง กลุ่มเป้าหมาย และชุมชน เนื่องจากแต่ละคนจะมองเห็นกลุ่มเป้าหมายแต่ละคนในมุมที่ต่างกัน การมีส่วนร่วมของบุคคลหลายฝ่ายช่วยให้มองได้รอบด้านขึ้น

๗.๒ บุคลากรของพฤติกรรม การปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสมรรถนะในการทำงาน

๗.๓ ความแตกต่างระหว่างบุคคล เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายมีพื้นฐานความรู้ ความสนใจ และความถนัดต่างกัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงยอมรับให้กลุ่มเป้าหมายแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของตนเองตามวิธีที่ตนถนัด เช่น ด้วยการปฏิบัติ การพูด หรือการเขียน นอกจากนี้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังพิจารณาพัฒนาการของแต่ละบุคคลมากกว่าจะพิจารณาเพียงสภาพที่ปรากฏเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษามีได้สิ้นสุดกระบวนการที่การตรวจสอบผล รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกยังรวมถึงการขยายผลสู่ชุมชนด้วยการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง

๘. การติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง

การที่บุคคลจะเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างต่อเนื่องนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบสนับสนุนหลายประการ เพราะมนุษย์มีแรงต่อต้านความเปลี่ยนแปลง (Resistance Forces) (Lippitt, Watson และ Westley , ๑๙๕๘: ๒๖๕-๒๖๗) แรงต่อต้านความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นได้ทั้งในตัวบุคคลนั่นเอง และเกิดจากบุคคลอื่น มนุษย์จึงจำเป็นต้องสร้างเสริมแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (Change Forces) ขึ้นต่อสู้กับแรงต้าน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงมีบทบาทต่อกลุ่มเป้าหมายในการสร้างเสริมแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังจบการศึกษาไปแล้ว ด้วยการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม แม้กลุ่มเป้าหมายจะประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงตนเองแล้ว ก็ยังมีความจำเป็นที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องประทับประคองให้ความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปอย่างต่อเนื่องมั่นคง โดยดำเนินการขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลงและสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่อง

๘.๑ การขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงของบุคคลแต่ละคนแม้จะมีพลังในตนเอง แต่ก็อาจจะเป็นเรื่องยากที่จะรักษาความเปลี่ยนแปลงนั้นไว้ให้มั่นคงยาวนาน เนื่องจากแรงต้านจากภายนอก เป็นต้นว่า ผู้ที่เลิกรับประทานอาหารที่ปรุงจากเนื้อสัตว์ อาจจะถูกบุคคลรอบข้างชักท้วงด้วยความหวังใยว่าจะได้รับสารอาหารไม่ครบถ้วน หรือถูกมองว่าทำให้เกิดความยากลำบากในการจัดเตรียมอาหารพิเศษต่างจากผู้อื่น หรืออาจจะถูกกล่าวหาด้วยข้อหาที่รุนแรงกว่านั้น จนกระทั่งผู้นั้น ไม่อาจยืนหยัดที่จะรับประทานอาหารมังสวิรัตอีกต่อไป ดังนั้นจึงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เมื่อตนเองเปลี่ยนแปลงได้แล้ว ก็จะพยายามเผยแพร่ให้ผู้อื่นเปลี่ยนแปลงตาม เพื่อลดจำนวนผู้ต่อต้านหรือเปลี่ยนผู้ต่อต้านเป็นผู้สนับสนุน การขยายผลความเปลี่ยนแปลงและการสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสองเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง

กลุ่มเป้าหมายก็เช่นกัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องช่วยขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลง โดยสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายรับภาระสำคัญในชุมชนจนกระทั่งกลุ่มเป้าหมายสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ถึงกระนั้นก็เชื่อว่าบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะหมดความจำเป็นลงเสียทั้งหมด ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังคงมีคุณค่าเนื่องจากวัยและ

การศึกษาสูงกว่า ทำให้มีประสบการณ์การปฏิบัติและวิธีคิดที่สามารถแนะนำให้กลุ่มเป้าหมายมองเห็นสิ่งอื่นที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก รวมทั้งช่วยเหลือในการปฏิบัติงานกับชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงควรเปิด โอกาสให้มีการต่อเนื่องของความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายขอความช่วยเหลือได้ในโอกาสข้างหน้า

๘.๒ การสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่อง

การจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกนี้ไม่มีกำหนดระยะเวลาสูงสุดในการศึกษา แม้กลุ่มเป้าหมายจะมีส่วนบกพร่องในเรื่องอื่นใด เช่น ประสิทธิภาพการทำงานต่ำ หรือ ค่อยความสามารถทางวิชาการ ก็ยังได้รับ โอกาสที่จะศึกษาพัฒนาตนเองอยู่ในชุมชน ครอบครัวยังสามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม อีกทั้งการจัดการศึกษารูปแบบนี้มีเป้าประสงค์ในการพัฒนาบุคคลให้มีศีลธรรม สมรรถนะในการทำงาน และความรู้ทางวิชาการที่จำเป็นสำหรับการพึ่งตนเอง กับมีเจตนาอย่างยิ่งที่จะให้กลุ่มเป้าหมายใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนต่อไปหลังจบการศึกษาแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายจึงดำเนินต่อเนื่องไป ไม่อาจกำหนดวาระสุดท้ายของความสัมพันธ์ได้

ภารกิจสำคัญที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเตรียมการให้กลุ่มเป้าหมายแล้วคือการเพิ่มขีดความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ หลากหลายประการดังที่กล่าวผ่านมาแล้ว ส่วนสิ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังคงต้องทำต่อเนื่องคือการสนับสนุนช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง การเยี่ยมเยียนตามระยะเวลาที่เหมาะสมเพื่อป้องกันปัญหาหรือพบปัญหาตั้งแต่วัยแรก ซึ่งจะทำให้ง่ายต่อการแก้ไขหรือระงับมิให้ขยายตัวลุกลามจนยากจะแก้ไขได้ และการพิจารณาเกี่ยวกับการขอความช่วยเหลือ เช่น การแสวงหาแหล่งความช่วยเหลือที่เหมาะสมกับประเด็นที่ต้องการ เป็นต้น

การขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลงและการสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่อง มีวิธีการดังนี้

๑. ผลិតสื่อและจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่อง เพื่อสร้างแรงผลักดันให้กลุ่มเป้าหมายสร้างความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ขึ้นใน สำหรับการจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่องนั้น สามารถกระทำ ได้หลายลักษณะ ได้แก่ การจัดอบรมเข้ม การจัดประชุมในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันพืชมงคล วันเข้าพรรษา เป็นต้น การจัดกิจกรรมแสดงผลงานและจำหน่ายสินค้าที่กลุ่มเป้าหมายผลิตขึ้น การเข้ารับการอบรมสัมมนา และการเดินทางไปดูงานชุมชนอื่น ๆ กิจกรรมเหล่านี้จะกระตุ้นให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อรักษาความสามารถในการพึ่งตนเองไว้ได้อย่างมั่นคง เพราะหากหยุดการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเอง ในที่สุดก็จะอ่อนแอและไม่สามารถพึ่งตนเองได้อีก

๒. การสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งจะเป็นการสร้างแรงสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงพร้อม ๆ กับลดแรงต้านการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีการรวมกลุ่ม ทำให้เกิดผู้นำกลุ่ม กิจกรรมกลุ่ม และการพัฒนากลุ่ม กิจกรรมกลุ่มอย่างหนึ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีส่วนร่วมได้คือการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนช่วยกลุ่มแก้ปัญหา

เพื่อให้เห็นภาพรวมของการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก ได้สรุปเป็นตารางที่ ๕

ตารางที่ ๕ รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก

องค์ประกอบของรูปแบบ	สาระสำคัญของแต่ละองค์ประกอบ
๑. แนวคิดหลักการ	<p>การจัดการศึกษาแบบบุญนิยม มีหลักการ ๔ ประการ คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่ได้รับค่าตอบแทน แต่ได้รับการดูแลปัจจัยการดำรงชีวิตจากชุมชน - ผู้เรียนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษา ชุมชนเป็นผู้ลงทุนเพื่อการศึกษาทั้งหมด - กระบวนการศึกษาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน คือ ใช้มรรค ๘ เป็นสาระแกนและใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นต้นทุนทางการศึกษา - กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นขณะทำงานร่วมกันในชุมชนตามหลักสาราณียธรรม ๖ ได้แก่ การปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา การกล่าวถ้อยคำแก่กันด้วยเมตตา การระลึกถึงกันด้วยเมตตา การบริโภคใช้สอยร่วมกันเป็นส่วนกลาง การมีความประพฤติเสมอสมานกัน การมีความเห็นเสมอสมานกัน อันจะก่อให้เกิดคุณธรรม ๘ ประการในสังคม คือ ความระลึกถึงกัน ความรักกัน ความเคารพกัน ความเกื้อกูลช่วยเหลือกัน ความไม่วิวาทกัน ความพร้อมเพรียงกัน และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
๒. เป้าหมาย	<p>ความเปลี่ยนแปลง ๓ ประการของผู้เรียนและผู้นำ</p> <p>การเปลี่ยนแปลง</p> <ul style="list-style-type: none"> - พฤติกรรม เป็นผู้ใช้ชีวิตเรียบง่าย สอนง่าย มัคน้อย มีใจพอมีการขัดเกลา มีความจริงใจในการเปลี่ยนแปลงตนเอง มีอาการนำเลื่อมใส ไม่สะสม และมีความ پاکเพียง

ตารางที่ ๕ รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศก
(ต่อ)

องค์ประกอบของรูปแบบ	สาระสำคัญของแต่ละองค์ประกอบ
๓. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	<p>- การปฏิบัติงาน เป็นผู้มีความสามารถในการปฏิบัติงาน และมีใจรักงาน ละเว้นจากมิจฉาวมิชชา ๕</p> <p>- ความรู้ทางวิชาการ มีความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาตนเองและการประกอบอาชีพ เช่น การรักษาสุขภาพ กสิกรรม ไร่สารพิษ เทคโนโลยี-การศึกษา วิทยาศาสตร์สังคม เป็นต้น</p> <p>มีแนวปฏิบัติ ๓ ประการ คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ปฏิบัติสอดคล้องกับคำสอนของตนเอง - ปฏิบัติจริงอย่างเข้มข้น - มีกิจกรรมให้กลุ่มเป้าหมายได้ปฏิบัติ
๔. กลุ่มเป้าหมาย	<p>มีความต้องการ ๓ ประการ คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนแปลงตนเอง - สังคมเปลี่ยนแปลง - ใช้กระบวนการกลุ่มช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
๕. สาระการเรียนรู้	<p>มี ๓ ส่วน คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - พฤติกรรม ประกอบด้วยวิธีการดำเนินชีวิตและความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต - การปฏิบัติงาน ประกอบด้วยศักยภาพในการทำงานและความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน - ความรู้ทางวิชาการ ประกอบด้วยศักยภาพการศึกษาและความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ
๖. บริบทการเรียนรู้	<p>การสร้างสถานการณ์หรือบริบทเพื่อการเรียนรู้มี ๓ ขั้นตอน คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างความตระหนักให้ผู้เรียนเห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง - สร้างความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง

ตารางที่ ๕ รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก
(ต่อ)

องค์ประกอบของรูปแบบ	สาระสำคัญของแต่ละองค์ประกอบ
	- ปฏิบัติงานเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง
๗. การตรวจสอบผล	มีประเด็นพิจารณา ๔ ประการ คือ - ตรวจสอบเพื่อการพัฒนา มิใช่เพื่อตัดสิน - การมีส่วนร่วมของชุมชน - บูรณาการของพฤติกรรม - ความแตกต่างระหว่างบุคคล
๘. การติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง	มีวิธีการ ๒ วิธี คือ - ผลิตสื่อและจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่อง - เชื่อมเยินตามระยะเวลาที่เหมาะสม